

Hvad er det grundtvigske? Refleksioner over en Nexø-disputats

Af William Michelsen

Henrik Yde: Det grundtvigske i Martin Andersen Nexøs liv I-II. København (Vindrose) 1991, forsvaret for den filosofiske doktorgrad 4. oktober 1991 på Aarhus Universitet.

1.

Når denne afhandling er blevet tilsendt Grundtvig-Studier til anmeldelse, må hensigten være at se en reaktion på dette arbejde fra Grundtvig-forskningens side. Nu forholder det sig imidlertid sådan, at Nexøs forhold til Grundtvig er helt igennem *indirekte*. Han er født 1869, tre år før Grundtvigs død, og kom først i berøring med grundtvigske kredse i 1887 i Rønne og forlod dem, da han i 1901 kunde ernære sig som selvstændig forfatter. Det er virkningerne af det grundtvigske præg, han i denne begrænsede periode af sit liv indtog, i resten af hans liv til hans død i 1954, Henrik Yde har stillet som sit problem og beskrevet. 1. bind 6 kapitler er en minutiøs beskrivelse af Nexøs liv i årene 1887-1901. 7.-10. kapitel, der sammen med efterskrift, noter, kildefortegnelse m.m. udgør 2. bind, indeholder den egentlige besvarelse af problemet. 7., 9. og 10. kapitel slutter med tre afsnit under titelen: »Sammenfatning og udsyn«, mens 8. kapitel indeholder en omtale af hans ophold i Sovjet-Rusland under 2. verdenskrig med tilbageblik på hans første rejse dertil i 1922-23.

Der er altså ikke tale om en egentlig forfatterbiografi som *Børge Houmanns* værk »Martin Andersen Nexø og hans samtid« I-III. Der foreligger heller ikke her nogen gennemgang af Nexøs forfatterskab, der kun er brugt som kilder til det grundtvigske i hans liv. Dette sidste er, hvad man mest savner, eftersom det er i digtningen, Nexøs virkning har været stærkest. I stedet er det Nexøs virkning som foredragsholder og taler, der må gøre det ud for en beskrivelse af hans tanker og forestillinger med hovedvægten på den politiske side af hans personlighed.

Dén har som bekendt været omstridt. Det får man en klar beskrivelse af i *Børge Houmanns* værk, der ingenlunde forsøger at skjule det grundtvigske præg, han modtog i sin ungdom, og den kritik, han senere blev udsat for fra grundtvigske kredse - og besvarede. Ydes tese er, at de indtryk, han modtog fra de grundtvigske miljøer, han kom i berøring med i sin ungdom, prægede ham for livet, og at dette hos den modne Nexø udtrykte sig i »bestræbelser på formidling mellem grundtvigske og socialistiske dannelsesforestillinger.« Disse »formidlingsforsøg fremgår teoretisk af de taler og artikler m.v. ... hvormed han dels søgte at udrede forholdet for sig selv, dels søgte at påvirke sin samtids folkeopdragelsesmiljøer.«

Er det muligt på én gang at være grundtvigianer og socialist? Efter min mening må svaret være et klart nej. Socialismen er en politisk ideologi, der har sat

sig selv i kristendommens sted og i praksis direkte bekæmpet den kristne religion som et middel til at undertrykke de fattige ved hjælp af en illusion om en anden og bedre tilværelse efter døden. Grundtvigianismen tager sig fra denne side ud som en modsat ideologi, der hævder den kristne trosbekendelses sandhed. Disse to ideologier lader sig naturligt nok ikke forene, hvilket kommer deraf, at man ikke har forstået Grundtvig, men sat en ideologi i hans sted. Den modne Grundtvig adskilte den kristne *tro* fra den mosaisk-kristelige *anskuelse*, og han adskilte *begge dele* fra *videnskab* og *politik*, og på denne adskillelse af »Kirke«, »Stat« og »Skole« byggede han et *kulturprogram*, der i praksis udtrykte sig i kravet om en »Skole for Livet« i stedet for den eksisterende latinske, som han kaldte »Skolen for Døden«, og hans hensigt hermed var at sætte *alle i folket* i stand til at deltage i det politiske liv, først i de »raadgivende Stænderforsamlinger«, men fra 1848 på en egentlig »Rigsdag«.

Det vilde have været interessant, om Nexø havde kendt Grundtvigs udvikling og Grundtvigs skrifter om disse ting. Men Ydes undersøgelser viser, at Nexøs kendskab til Grundtvigs forfatterskab var yderst begrænset: fundamentet var salmebogen og højskolesangbogen. Så det var kun *eftervirkningerne* af Grundtvigs person og forfatterskab, han mødte i sin ungdom, og som prægede ham resten af hans liv.

Denne situation gælder imidlertid ikke blot Nexø, men de fleste af Grundtvigs tilhængere og modstandere. Det er derfor, Grundtvigforskningen er så vigtig og nødvendig - ikke mindst i dag, hvor flere og flere nationer er stillet i den samme situation som den, det danske folk stod i under overgangen fra enevælde til demokrati.

Man må imidlertid ikke glemme, at det var *virkelige Grundtvigkendere*, Nexø mødte og bevarede kontakten med, så længe de levede. Og Nexø var ingen blot eftersnakker. Også han blev efterhånden et højt udviklet modent menneske med et politisk program, der ikke var en marxistisk ideologi, men byggede på hans erfaring om, hvad en sådan udvikling koster såvel materielt som psykisk. Han ønskede for arbejderklassen, at *alle* skulde få del i denne udvikling, ganske som Grundtvig ønskede det for sin tids underklasse: bønderne. Det er denne lighed mellem Grundtvig og Nexø, Yde har fået blik for, og som han udvikler og beskriver i sit grundige og solide arbejde.

Den efter min mening vigtigste opdagelse, Yde har gjort i denne eftersøgning af Nexøs taler og artikler, er den tale, Nexø holdt på Dynæs omkring 1. juli 1913. Det eneste dagblad, der refererede den fest, ved hvilken talen blev holdt, var ifølge Yde Politiken. Men den er udførligt refereret i Houmanns værk (I, s. 389-96). I en note - hos Yde står det vigtigste ofte i noterne - citeres den varme velkomst, Nexø fik i bladet *Arbejdervennen, Organ for Daglejere og Tjenestefolk*, 30.6. 1913. Talen blev trykt under titelen »Fattig-Per og Fremtiden«, og dens indhold går igen i resten af Ydes arbejde som en grundplan for de fleste af Nexøs taler, der efterhånden fik større og større opmærksomhed, og som også i Nexøs ydre fremtræden fik et umiskendeligt grundtvigsk anstrøg, der er fremhævet ved de mange fotografier, værket er udstyret med.

2.

Ser man bort fra indledningskapitlet, kan 1. bind læses som en spændende roman. En aften i 1887 dumper en 18-årig skomagerlærling ned fra et plankeværk og ind i Højskoleforeningens fest i Rønne, bliver straks opdaget og af en håndfast karl taget i kraven for at blive smidt ud på gaden, hvor han efter dennes mening hørte hjemme. Men han bliver standset af Højskoleforeningens formand, stenværksejer Brodersen: hvorfor skulde han smides ud, når han nu så gerne vilde være med? Den håndfaste karl slipper taget, og dermed blev Martin Andersen optaget i Højskoleforeningen. I 1890-91 var han elev på Østermaries, den senere Bornholms Højskole, og sådan startede brolæggersønnen fra Christianshavn sin højskoletilværelse, der fortsatte med to år på Askov og siden som friskolelærer i Odense og København tillige med et vikariat på Møllerup Højskole, hvor han traf sin første hustru og blev viet af *Jakob Knudsen*. Hans forfatterskab blev med Pelle Erobreren og Ditte Menneskebarn højt hædret bl.a. i Sovjetunionen, hvortil han måtte flygte under den 2. verdenskrig og siden i DDR, hvor han døde som æresborger i Dresden i 1954. Han blev efter eget ønske begravet i København. Denne »roman« har mange mærkelige enkeltheder, som Yde har fremdraget og fortalt til yderligere forståelse af de sælsomme forvandlinger, Nexø selv har beskrevet i sine fire bind erindringer. Men den fortolkning af Grundtvig og det grundtvigske, Nexø gav udtryk for som moden mand, er i Danmark kun blevet forstået af få, såvel i højskolebevægelsen som i arbejderbevægelsen. Yde tilføjer forhåbningsfuldt: »I dag kan Nexøs fortolkning af det grundtvigske måske blive forstået bedre, end den blev det i hans levetid.«

Ydes bog viser i hvert fald, at Nexøs tanker er blevet bedre forstået i de kredse i Weimar-republikkens Tyskland forud for 1933, hvor man gerne tog dem op til debat, som det er skildret såvel i bogen »Midt i højskolen« (København 1991) som i bogen her under overskriften »Gesandt for Grundtvig«. I disputatsens sidste afsnit hedder det:

»Hans ansvarsfølelse overfor sin baggrund, overfor underklassen, hans tilid til mennesket, selv når det så sortest ud, hans tro på, at undertrykkelsens objekt og frigørelsens subjekt var ét og det samme, gav ham anledning og styrke til at virke som folkevækker, hvor han på mærkelig vis forenede poetisk subjektivitet og politisk handlekraft. Hvis 'fattigmands udslagne sind' skulde komme til sin ret, måtte det stive sig (af) med 'proletarisk élan'.«

Mere enkelt hedder det: »Grundtvig, sagde Nexø, havde 'formet det klassiske Refræn:

Ja, da har i Rigdom vi drevet det vidt,
naar faa har for meget og færre for lidt.

Socialismens Maal kan jo slet ikke udtrykkes bedre.' (Politiken 16/6 1929).

Yde har ganske klart udpeget det sted, hvor Nexø første gang optrådte som politisk folketaler, og hvor han stillede de allerfattigste, daglejere og tjenestefolk over for deres politiske opgave: »Nu er det din Tur, min Far!«:

»Det er den gamle Kulturs Stolthed, at den kan analysere Solen og veje alle Universets Stjerner. Dens Skændsel og Fallit er, at den ikke har formaaet at veje Brødet ud til den sultne Mund.

Her, fra Bunden, skal I tage ved, om I vil skabe en ny Kultur,« (Dy-næs-talen »Fattig-Per og Fremtiden«, Taler og Artikler III s. 52-53).

Det var ifølge Yde ikke Nexøs opfattelse af socialismen, at den faldt i to »faser«: først en rent materialistisk, så en åndelig frigørelse af arbejderne. Hans politik var at frigøre arbejderne åndeligt og materielt på én gang. Yde slutter sig til *Niels Finn Christiansens* sætning: »hvad Grundtvig var for højskolen, var solidariteten for arbejderne.« (Højskolebladet 1.7. 1989).

Dynæstalen var ifølge Yde direkte rettet mod socialdemokratiets partiledelse:

»Socialismen er en slet og ret økonomisk Bevægelse - siger de - som ikke har noget med Idé og Religion at gøre, men kun har til Opgave at skaffe Underklassen bedre Levevilkaar.« - »Men det er menneskeligt at forveksle Maal og Midler, og det er sket her. Den økonomiske Frigørelse er kun det første Skridt frem mod Smaamandens fjærne Maal: at erobre Tilværelsen med alle dens rige Muligheder, at faa Del i alt, hvad Livet rummer fra Støvet til de højeste Himle, at blive *Menneske*.«

Yde meddeler i en note, at Nexø havde meldt sig ud af folkekirken i 1912 (rimeligvis for at blive borgerligt viet til sin anden hustru). Men dét er åbenbart ikke udtryk for, at han er modstander af religion i og for sig. Han siger her i Dynæstalen:

»Den vaagnende Underklasse er stærkt religiøs - de, der regner anderledes, forregner sig. Og den maa og skal være det; det Religiøse er jo selve Opdriften i os.« (Citeret af Yde s. 423).

Nexø går her ind for en udpræget idealistisk religiøsitet. Han opfatter rimeligvis socialismen som sin religion. Yde kalder hans standpunkt »utopisk materialisme«. Jeg vilde hellere kalde det utopisk socialisme.

Er dette nu grundtvigsk?

Henrik Yde har dækket sig godt ind med sit metodiske indledningskapitel, hvor det centrale afsnit ligefrem hedder »Begrebet 'det grundtvigske'«. Han skriver her, at det grundtvigske i hans afhandling bedst lader sig »definere som: den ånd, der var fremherskende i Rønnes, Østermaries, Askovs og Odenses grundtvigske miljøer, sådan som Martin Andersen oplevede den, og senere: sådan som Nexø genfandt eller savnede den i andre miljøer.« Han kalder 'det grundtvigske' »en historisk omskiftelige kategori« (s. 45), og han afviser i en note, at dette skulde være udtryk for »teoretisk nihilisme«. Det er det heller ikke. Ét er, hvad Grundtvig selv sagde, skrev, mente og lod trykke. Et andet, hvorledes det er blevet opfattet - af venner og fjender, samtid og eftertid. Yde erklærer sig enig med mig i, at det er nødvendigt at gå tilbage til Grundtvigs eget forfatterskab,

»hvis man vil bruge Grundtvigs tanker i dag«. Det er der ganske vist ikke direkte tale om her. Men det *vil* der blive tale om, hvis man vil *vurdere* det indtryk, Nexø fik af ånden på Askov. Nexø skriver selv herom:

»Det Indtryk af selvfølgeligt Fællesskab jeg havde modtaget, da jeg drattede ind i Højskoleforeningen i Rønne ... holdt sig ikke ubeskåret i Askov.«

Hvilket vi får et meget præcist indtryk af, dels i Nexøs egen beskrivelse i 4. bind af hans erindringer, dels i Ydes nærmere redegørelse i afhandlingens kapitel 4.

3.

Det centrale afsnit i dette kapitel (s. 262-297) indledes med et citat af Politikens interview med Nexø 16. juni 1929. Han siger der, at han »sad på skolebænken i Askov og blev fritænker«. Han tilføjede, »at det ikke havde rørt hans kærlighed til Grundtvig, det lykkedes mig at holde ham udenfor.« Begge udtalelser er yderst bemærkelsesværdige. Det må være en af de grunde, der har fået Yde til at holde kristendommen helt uden for sit begreb om 'det grundtvigske'. De fire sidste kapitler, siger Yde selv, drejer sig udelukkende om »Nexøs forhold til sin samtids folkeopdragelsesmiljøer i ind- og udland« (s. 413).

Men det pågældende afsnit af kapitel 4 - der har fået overskriften »Kvinde-mod og mandshjerte mellem Bibel og Darwin« - indeholder beskrivelsen af, hvad Nexø selv kalder den største beslutning i hans liv - den, der førte til, at han begyndte at blive menneske. Den kvinde, der her kom til at spille en afgørende rolle, har hidtil været næsten ubekendt. Det var Holger Begtrups yngre søster, *Eline Begtrup*, der var skolens lærer i zoologi og engelsk. Det er mærkeligt, at Nexø slet ikke omtaler hende i sine erindringer; hun var den første lærer, han hørte, og han brevvekslede med hende til hendes død i 1947. Yde karakteriserer hende med følgende ord: hun havde »som eneste Askovlærer mod og mandshjerte til at se bort fra (Ludvig) Schrøders bernerthed og give eleverne andel i sit fag zoologiens nyeste forskningsresultater. Hun havde både kristentro, faglig viden og menneskeligt format til at gøre det uden at ryste på hånden, og hun følte sig i sit arbejde i overensstemmelse med skolens tarv.« (Ydes karakteristik er ikke blot kommet til at gå ud over forstanderen Schrøder, der spillede en afgørende rolle for hendes forhold til Askov, men også over Holger Begtrup, der var den unge bornholmers trofaste ven, og som kaldte sin søster »genial«). Det var hende, der ved en bestemt lejlighed, hvor alle skolens »hovedlærere« var bortrejst, undtagelsesvis holdt det sædvanlige formiddagsforedrag og her indviede de unge karle og piger i Darwins udviklingslære.

Nu var forholdet det, at *Ludvig Schrøder* havde truffet den aftale med skolens lærere, at man overhovedet ikke måtte røre ved elevernes barnetro, og dertil hørte naturligvis Bibelens skabelsesberetning. Han bad hende derfor ved et lærermøde om at søge sin afsked, hvilket hun gjorde - og fastholdt, skønt hendes kolleger i et brev bad hende trække sin afskedsansøgning tilbage. Virkningen af hendes foredrag på den unge Martin Andersen fremgår af hans svar ca. 35 år senere til den tyske forfatter Josef Strasser, der havde rettet det spørgsmål til Nexø og andre: »Hvilken beslutning forekommer Dem som den afgørende og videst virkende i Deres løbebane?«. Nexøs svar indledes med or-

dene: »Den store, afgørende beslutning i mit liv falder på religiøst område.« Brevet er i sin helhed aftrykt på tysk i en note til kapitlet og udførligt refereret i teksten på dansk. Dette brev forekommer mig imidlertid at være så afgørende et dokument til forståelse af Nexø's forhold til det grundtvigske, at jeg må citere det væsentligste afsnit deraf i min egen oversættelse til dansk.

Den første del af svaret drejer sig om bornholmernes religiøsitet og vedkommer os her kun som baggrund for den »glade kristendom«, Nexø havde mødt og sluttet sig til i Højskoleforeningen i Rønne og på højskolen i Østermarie.

»Og så kom jeg, 20 år gammel, til folkehøjskolen, glubende sulten gik jeg løs på ånd og materie.« - (Nexø berører ikke overgangen til Askov) »Der var her forbudte områder, hvor tanken ikke måtte komme hen for at hente sig næring; når det kom til stykket var også den *kære* Gud ikke lutter frisindethed. Han vilde ikke have, at mennesket grublede over dette og hint; på meget væsentlige punkter havde man at holde sig til den hellige skrift. Dette var ikke let for en ung proletar, der ikke var bange for nogen sandhed, og for hvem verden ikke kunde blive stor nok.« - »Til sin åndelige vækst behøvede han den djærve, ubønhørlige udviklingslære; den himmelske nåde vidste han slet ikke, hvad han skulde stille op med.

Og en dag gjorde den unge mand rent bord. Smerteligt var det at skille sig ud fra den sommervarme, glade kreds, at sige sig løs fra fællesskabet med de benådede gudsbørn for at stå alene tilbage. Han blev isoleret som et sygt dyr, ligesom man går uden om en skabet hund. Først efterhånden fandt han ind i en anden kreds af mennesker. Men det var alligevel godt (»schön«) helt og holdent at tage ansvaret på sine egne skuldre!

En byrde var det ganske vist; mange gange fornam man det, som om hele verden hvilede på en, og man følte det, som om man skulde synke i knæ. Men viljen voksede derved - og tillige hjerte og sjæl.

Det var den største beslutning i mit liv, fra hvilken alt andet udsprang. Fra det øjeblik begyndte jeg at blive menneske.« (s. 647-49).

Dette væsentlige aktstykke til forståelsen af »det grundtvigske i Martin Andersen Nexø's liv« viser dels, at der ikke blot var tale om Darwins udviklingslære, men også om *det elementære etiske krav*, at det enkelte menneske har ansvar for sine handlinger. Uden dette var Guds nåde og syndernes forladelse overhovedet ikke til at forstå for denne unge mand, hvilket formentlig dybest set beroede på hans mors meget stærke ansvarsfølelse (som hun ikke sjældent læssede over på sin søn).

Men brevet viser tillige - og det er i denne sammenhæng det vigtigste - at *den modne Grundtvigs adskillelse mellem »Kirke« og »Skole«, religion og videnskab*, ikke var blevet forstået af hans vigtigste disciple, først og fremmest Ludvig Schrøder.

En væsentlig hjælp har denne unge mand fået af to af lærerne på Askov: folkemindeforskeren, den fhv. præst *H.F. Feilberg* og opfinderen, naturvidenskabsmanden *Poul la Cour*, som var skolens lærer i fysik og matematik. Feilberg lærte ham at skelne mellem evangelium og dogme (hvad Yde kalder »det grundtvigske og det grundtvigianske«). La Cour gjorde et overvældende

indtryk på den unge Martin Andersen ved de perspektiver, hans undervisning åbnede, og ved sin personlighed: den ydmyghed, han viste over for de store problemer, drengen kæmpede med. Det ses i den nekrolog, Nexø skrev over la Cour ved hans død (genoptrykt i H.C. Hansens disputats: »Poul la Cour, grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser.« Århus 1985).

C.G. Jung opfattede verdensreligionerne som en beskyttelse mod det, han kaldte »den religiøse grundoplevelse«, noget, han mente de færreste mennesker kunde tåle at opleve. Man kan ud fra dette synspunkt forstå, hvorfor Ludvig Schrøder forlangte af lærerne på Askov, at de ikke måtte røkke ved elevernes barnetro. Han kunde forsvare sit synspunkt med, at den mosaisk-kristelige anskuelse var og blev Grundtvigs. - Han trodsede imidlertid derved det synspunkt, han også kendte fra Grundtvig, (og som Nexø anfører en passant i Vejs Ende (1969 s. 53), at Grundtvig vendte sig mod »Tvang til Tro«:

Kun til Helved kan Man tvinges,
Mens til Himlen blot der ringes,
Frihed følger Sandheds Aand!
(Sang-Værk I nr. 41, 1. strofe.)

Nexø siger, at han og *Jeppe Aakjær* reagerede på samme måde »over for alt det, der blev givet ud for aandeligt Frisind, men i Virkeligheden var »Tvang til Tro« - noget af det forkasteligste, Grundtvigianismen vil vide af at sige.« (Vejs Ende sst.) Men for Nexøs vedkommende udlignedes det, han havde imod højskolen, - som fremhævet af Yde - »af den Varme, der skabtes i de Unges Sind ... som hjalp ham over det ikke mindst dengang næsten uoverstigelige Skel mellem Haandens og Aandens Arbejde.« (Sst.)

Hovedsagen i denne konflikt mellem Grundtvigs *kulturprogram* og den ledende grundtvigske højskoles *praksis* i Ludvig Schrøders forstandertid er imidlertid det *synspunkt*, der lå bag ansættelsen af Poul la Cour som lærer på Askov. Det ligger i titelen på det foredrag for lærerkollegiet, der førte til, at Ludvig Schrøder besluttede at opfordre la Cour til at blive lærer på skolen i fysik og matematik. Titelen lyder: »*Videnskabens Grændser og dens Uberettigelse til at gøre Overgreb over Troen.*« Denne titel er i nøjagtig overensstemmelse med Grundtvigs filosofiske betragtninger i tidsskriftet Danne-Virke 1816-19. Det var dette synspunkt, Grundtvig i 1833 *supplerede* med ordene: »... ligesaa kraftigt som den Christne Kirke maa tilbagevise ethvert Forsøg af Stat og Skole paa at omdanne den efter Tykke, ligesaa uberettiget er den til at paanøde enten Stat eller Skole en kirkelig *Skikkelse*.« (US VI s. 12).

Ludvig Schrøders holdning var i overensstemmelse med Grundtvigs *tro og anskuelse af menneskelivet*. Men den stred mod Grundtvigs *kulturprogram* og mod hans syn på den folkelige højskole.

I det meste af Grundtvigs levetid kunde han have ret i det synspunkt, han i 1832 hævdede, at »alle Mennekser med Aand« anså den mosaisk-kristelige anskuelse af menneskelivet for den eneste sande. Men i Grundtvigs dødsår (1872) brugte *Georg Brandes* det udtryk, »at vi, som lever i Charles Darwins Tidsalder, ikke antager Muligheden af en oprindelig paradisisk Tilstand og et Fald.« (Emigrantlitteraturen 1. udg. s. 262). Det var eftervirkningerne af denne ud-

talelse, som vakte voldsom protest, bl.a. fra grundtvigianernes side, der lå bag den holdning, man indtog på Askov. Herom vidste den unge Martin Andersen formentlig ingenting. Men Brandes's ord blev startskuddet til en kulturkamp, der mærkes endnu. Grundtvig har formentlig heller ikke kendt Georg Brandes's udtalelse - han var næsten blind og måtte have alting læst højt. Men hans holdning lå i adskillelsen mellem religion og videnskab. Han fortsætter på det ovenfor citerede sted fra 1833 (US VI 12);

»Om det nogensinde vil lykkes mig at gjøre det ligesaa klart for mine Lands-Mænd, hvilken velsignet Ting det er, saaledes at slippe ud af det Tanke-Verdenens Chaos, hvori vi giennem mange Aarhundreder har befundet os, er vist nok et stort Spørgsmaal, men at jeg skal gjøre mit Bedste dertil, er aldeles vist, og jeg har i det Mindste vundet Aands-Frihed til at betragte og behandle Verdens-Historien med al den Upartiskhed, *Menneske-Aanden* uden at nægte og giendrive sig selv, kan vise, og med det stadige Hensyn på *Livet*, som er Tidens Tarv.«

Det »Tanke-Verdenens Chaos«, Grundtvig her taler om, er netop den sammenblanding af religion og videnskab, vi stadig lider under - og som også mærkes i Henrik Ydes arbejde. De tankevanskeligheder, der kan være forbundet med at adskille naturvidenskabens og den kristne religions menneskeopfattelse er endnu ikke overvundet. Men man må ikke tro, at Grundtvig var blind for dem. Det var et overgreb af Georg Brandes på videnskaben vegne at sige det ovenfor citerede. Religion er menneskets forhold til *det overmenneskelige*, videnskab menneskets forhold til det, vi behersker med vor viden og fornuft. De religiøse forestillinger, vi har, er ikke viden, men nødvendigvis ufuldkomne billeder, bestemt af vor begrænsning i tid og rum og forestillingsevne. Det var Grundtvig sig klart bevidst i sin Verdens Krønike fra 1814. Det er derfor, naturvidenskabens viden om menneskets udvikling ikke *kan* komme i konflikt med vore indre billeder af den overmenneskelige magt, der har skabt os og den verden, vi lever i - med mindre man blander dem sammen på en forvirrende måde. (Grundtvig erstattede i en senere udgave af Haandbog i Verdens-Historien »Tanke-Verdenens Chaos« med »Tanke-Verdenens Virvar«.) - Virkningen af det »Baand«, Ludvig Schrøder lagde på sine læreres undervisning i naturvidenskab er et **karakteristisk eksempel** på sandheden af Grundtvigs ord fra 1832, hvori han **kræver**:

*Frihed for Alt, hvad der stammer fra Aand,
Som ikke ændres, men arges ved Baand,
Virker skinbundet det Værste i Løn,
Tæmmes alene ved Thor-Karmens Døn!*

Som når tordenen minder os om, at vi ikke er verdens herrer.

Henrik Ydes afhandling om »Det grundtvigske i Martin Andersen Nexø's liv« er ved sin grundighed, nøjagtighed og - ikke mindst - sin omu for at være retfærdig i sin karakteristik og sin vurdering af de mange mennesker, Nexø kom

i berøring med, et meget værdifuldt arbejde. Det har givet os et nyt, til en vis grad også et ændret billede af en omstridt mand. Og det sætter væsentlige tanker i gang om, hvad det grundtvigske er.

Grundtvig og den middelalderlige kontemplative tradition.

Af Kim Arne Pedersen

Jørgen Pedersen: Prior omnium sapientia. Om visdomsbegrebet og visdomsidealet i Augustins hovedskrifter I-II, Dansk Teologisk Tidsskrift 51. årg. 1988. Visdommens Veje. Fire skrifter af Bonaventura oversat med et indførende essay af Jørgen Pedersen. Kbh. 1991. Jørgen Pedersen: Fra Augustin til Johs. V. Jensen, Essays og afhandlinger. Kbh. 1991.

Blandt danske teologer skiller *Jørgen Pedersen* sig ud, ikke blot ved sin uhyre lærdom, men også ved at knytte til ved teologi-og idehistoriske traditioner, der sjældent optræder i en dansk, teologisk sammenhæng. Er man som læser skolet i den eksistential-fænomenologiske, filosofiske og teologiske hermeneutik, virker *Jørgen Pedersens* ubesværede og direkte tilgang til epokerne og deres fælles idéindhold fremmed, men også fascinerende, båret af en trang til fuldstændighed, der både skræmmer og tiltrækker.

Læserens tilegnelse af stoffet vanskeliggøres også af, at afhandlingerne er skrevet i et tungt og kompliceret sprog, hvor *Jørgen Pedersens* fuldstændighedsideal fører ham til at lade hver enkelt sætning rumme så megen information som muligt. Nævnes én tænker, skal forbindelserne til hele den europæiske åndshistorie med det samme trækkes op.

Jørgen Pedersen betoner kontinuiteten i den europæiske tænkning, og han kan se sammenhænge mellem de forskelligste forfatterskaber fra antikken til det 20. århundrede. Spredt i forfatterskabets forskellige afhandlinger - men udførligst fremstillet i afhandlingen *Den dybe sammenhæng* i *Fra Augustin til Johs. V. Jensen* - finder vi en række studier i Grundtvigs salmedigtning, der ifølge *Jørgen Pedersen* selv bæres af den intention at vise, at »hvor Grundtvig er mest »grundtvigsk« eller lyder som sådan, er han tillige mest trofast middelalderlig og som digter også oversætter« (*Fra Augustin*, 171). Og i kraft af denne intention lykkes det *Jørgen Pedersen* at tilføre Grundtvig-forskningen nye og overraskende indsigter ved at føje Grundtvigs forfatterskab ind i den augustinske tradition.

Jørgen Pedersen formår at forene sin omfattende læsning af primærlitteratur fra hele den europæiske åndshistorie med indsigter fra katolsk middelalderforskning og tyske, angelsaksiske og franske idehistoriske studier i især romantikkens væsen. Ét navn og én strømning går igen i alle hans studier: Augustin og augustinismen, bærere af en linje i vesteuropæisk tænkning, der forener religiøs in-